

AZ 1708/09. ÉVI ÚN. „LABANC” ORSZÁGGYŰLÉS

KALMÁR JÁNOS

Az országgyűlés összehívása

A Rákóczi-szabadságharc idején, a konföderált rendek 1706. esztendei ónodi gyűlését követően, az uralkodóház melletti hűségükben kitartó hívei hosszas unszolásának engedve hívta össze I. József a magyar országgyűlést Pozsonyba, 1708. február 29-ére.

Az uralkodó elhatározásában külpolitikai okok is szerepet játszottak. Az ekkor zajló spanyol örökösödési háborúnak ez a szakasza ugyanis éppen a Habsburgokkal ellenséges franciák katonai sikereit eredményezte a flandriai hadszíntéren. Márpedig ez kedvezőtlen hatást gyakorolt a Német-római Birodalomnak 1702 márciusában a nördlingeni szövetségbe tömörült, a frank és a sváb körzethez tartozó, Bécs politikai irányítását elfogadó fejedelemségei és a tengeri hatalmak – Anglia és a németalföldi Egyesült Tartományok – pénzén felfegyverzett, a császárral szemben is egyre inkább önálló politikát folytatni kívánó Brandenburg, Hannover, továbbá Szászország protestáns uralkodói, valamint a császár kapcsolatára, amennyiben addigi szoros viszonyuk ettől fogva jócskán meglazult.¹

Az osztrák Habsburg-udvar számára pillanatnyilag előnytelenül alakuló külpolitikai körülmény hatására az ottani kormányzat változtatni kívánt addigi magyarországi politikáján. A Rákóczi-szabadságharc mielőbbi befejezését óhajtották, amelynek katonai úton kívántak véget vetni. Szövetségeseik, a tengeri hatalmak szintén a „magyar ügy” gyors befejezését szorgalmazták,² mert ez is oka volt annak, hogy a Habsburgok nem tudtak több katonát küldeni a spanyolországi hadszíntérre, s emiatt Anglia és Hollandia fokozott anyagi és hadi áldozatvállalásra kényszerült, ami nem is valósult meg a szövetségeseik közötti feszültség

---

¹ *Charles W Ingrao*: In Quest and Crisis: Emperor Joseph I and the Habsburg Monarchy. West Lafayette/Ind. 1979. 39. és *Karl Otmar von Aretin*: Das Alte Reich 1648–1806, Bd. 2: Kaisertradition und österreichische Großmachtpolitik (1684-1745). Stuttgart, 1997. 142–150.

² *John Hattendorf*: The Rákóczi Insurrection in English War Policy, 1703-1711. In: Canadian American Review of Hungarian Studies 7 (1980). 91–102. és *R. Várkonyi Ágnes*: Anna királynő levélváltása Rákóczival és az európai egyensúly esélyei. In: A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Szerk. Glatz Ferenc. Budapest, 1993. 149.

nélkül.³ Ezért is vállaltak közvetítő szerepet I. József és Rákóczi között 1706 júniusában, a nagyszombati béketárgyalások során.⁴

A szabadságharcra való katonai leszámolás terve azonban heves tiltakozást váltott ki az udvarhoz hű magyar politikusokból. Hiszen ez – csakúgy, mint le-
gutóbb 1687-ben – várhatóan a rendi jogok további korlátozását, az eddiginél is nagyobb mérvű központosítást és a Magyar Királyságnak a Habsburg Monarchi-
ába való hatékonyabb integrálását vonta volna maga után, ami az aulikus magya-
roknak sem volt inyére. Már 1707 első felében követelték, hogy a király hívjon
össze országgyűlést, orvosolja a katonaság pusztításai miatti sérelmeket Magya-
rországon és Erdélyben egyaránt, vonja ki az idegen fegyveres erőt az országból,
valamint – elfogadva a felkelés vezetőjének néhány feltételét – folytassa a Nagy-
szombatban megszakadt tárgyalásokat Rákóczival és a tető alá hozandó békét
külföldi hatalmak garanciájával kösse meg, továbbá biztosítsa a három bevett
protestáns vallás (az evangélikus, a református és az unitárius) szabadságát, s – a
Diploma Leopoldinum (1691) tartalmának megfelelően⁵ – tartsa tiszteletben
Erdély önálló fejedelemségi státusát.

A bécsi udvar egyelőre mégis saját addigi elképzelésének megvalósítását
erőltette. Esterházy Pál herceg, az ország nádora⁶ 1707. március 25-én újabb
felterjesztést vetett papírra az uralkodónak címezve, melyben a királyi ígéretek-
kel ellentétesen követett súlyos és igazságtalan adóztatást kárhoztatta.⁷ A császári
hadvezetés azonban 1707 közepén támadást indított a kuruc erők ellen, új ma-
gyarországi főparancsnokot nevezett ki Adam Maximilian Starhemberg gróf
személyében,⁸ Jean-Louis Rabutin de Bussy tábornagy vezetésével pedig hadse-
reget küldött Erdélybe, s elrendelte az uralkodó kezén lévő helyőrségeknek ka-
tonákkal való feltöltését. Társadalmi szimpátiát is igyekezett ébreszteni az ural-

---

³ David Francis: *The First Peninsular War 1702-1713*. London – Tonbridge 1975. 258–284.

⁴ Magyarország története 1686-1790. Főszerk. Ember Győző – Heckenast Gusztáv. Budapest, 1989. (A továbbiakban: Magyarország története.) 211. és *Köpeczi Béla: A nagyszombati béke-
tárgyalások 1706*. In: Uő.: *Rákóczi útjain. Tanulmányok*. Budapest, 2004. 29–44. (Kisebbségku-
tatás Könyvek)

⁵ Szövegének újabb kiadását l. *Rolf Kutschera: Landtag und Gubernium in Siebenbürgen 1688-
1869*. Köln – Wien, 1985. 327–333. (*Studia Transylvanica* 11)

⁶ Életére l. *Bubics Zsigmond – Merényi Lajos: Herczeg Esterházy Pál nádor 1635-1713*. Budapest, 1895. (Magyar történeti életrajzok), amely azonban nem szól a Rákóczi-szabadságharc idején folytatott tevékenységéről. Nádori hivatali tevékenységének igen alapos feldolgozása *Iványi Emma: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681-1713)*. Budapest, 1991. (A to-
vábbiakban: Iványi 1991.)

⁷ *Kalmár János: Aristocrats hongrois fidels au roi pendant la révolte de Rákóczi*. In: *Studia
Caroliensia* 5/3–4 (2004) 333.

⁸ Külön nem emlékezik meg róla, csak az általa közölt genealógiai táblázatban tünteti fel *Georg
Heilingsetzer: Fata Starhembergica. Aristokratie, Staat und Militär zur Zeit des Prinzen Eugen
am Beispiel des Hauses Starhemberg*. In: *Prinz Eugen und das barocke Österreich*. Hg. Karl
Gutkas. Salzburg – Wien, 1985. 97.

kodó iránt. A görögkatolikus (unitus) munkácsi egyházmegye vikáriusa, a király által 1708. szeptemberében kinevezett (de a Szentszék által meg nem erősített) püspöke, Hodermarszki János József⁹ ruszin jobbágyok körében agitált azzal, hogy amennyiben Rákóczi hívei ellen fegyvert fognak, úgy felszabadulnak a földesúrnak való alávetettségtől és teljes körű mentességet nyernek a jobbágyi terhek alól. Ez is előidézett ugyan némi bomlást a kuruc táborban, végső célját azonban nem érte el.

Eközben azonban Bornemissza János, Bottyán János kuruc tábornok strázsamestere által a császári harcvonal mögé vezetett portya eredményeként a felkelők elfogták az új magyarországi császári főparancsnokot. Rabutinnek sikerült ugyan birtokba vennie csaknem egész Erdélyt, de az oda újonnan kinevezett kuruc főparancsnok, Károlyi Sándor az Érc-hegység felől tervezte a Fejedelemség visszafoglalását.

A magyarországi katonai helyzet Rákóczi számára pillanatnyilag biztatónak tűnő alakulása is szerepet játszott abban, hogy I. József végül mégis magyar hívei javaslatát fogadta el, s beleegyezett az országgyűlés összehívásába. Végső soron ez számára is alkalmat kínált arra, hogy tiltakozzék az ónodi trónfosztó határozat ellen. De az ónodi gyűlés sok magyar nemesre is kiábrándítóan hatott. Csalódást okozott számukra, hogy Rákóczi és köre őket is meg kívánta adóztatni, a katonajobbágyokat örökös szabadsággal kecsegtette, a nemesi vármegye hatalmát pedig megtörte.¹⁰ Némelyik aulikus hazai politikus szavának külön nyomatékot adott az udvar számára folyósított kölcsöne. Szirmay István magyar kancelláriai titkár 1000, id. Erdődy György gróf országbíró 3000 forinttal segítette ki a kincstárat, míg sokan mások szintén adtak kisebb-nagyobb összegű hitelt, vagy tettek alapítványt.¹¹ Esterházy Pál nádor 1707 nyarán semmisnek nyilvánította a Habsburg-ház Ónodon kimondott detronizációját, a keresztfia, Csáky Imre gróf alkancellár, váradi püspök és Bihar vármegyei főispán körül csoportosuló főurak pedig Esterházy közvetítésével – Illésházy Miklós gróf, magyar kancellár ellenzése dacára, aki talán a kurucnak állt földbirtokosok javaiból akart részesedni,¹² ezért nem sürgette a velük való megegyezést – végül mégiscsak elérte az uralkodónál, hogy huszonegy év szünet után országgyűlést

---

⁹ *Hodinka Antal*: A munkácsi görög-katholikus püspökség története. Budapest, 1909. 427–431.

¹⁰ Az ónodi gyűlésre l. *Áldásy Antal*: Az 1707. évi ónodi országgyűlés története. Századok, 1895. 546–563., 619–647., 710–745., 845–855., 922–949., továbbá *Thaly Kálmán*: Az ónodi országgyűlés történetéhez. Századok, 1896. 1–22., 97–113. és *Wellmann Imre*: Az ónodi országgyűlés történetéhez. In: *Emlékkönyv* Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Budapest, 1938. 325–371.

¹¹ Magyarország története 225.

¹² *Málnási Ödön*: Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora (1672–1732). Kalocsa, 1933. (A továbbiakban: Málnási 1933.) 70.

hívjon össze Pozsonyba.¹³ Bár még a jövődiéta előkészítése céljából 1707. november 26-ára, az új primás, Keresztély Ágost szász-zeitz herceg¹⁴ által saját pozsonyi házába összehívott királyhű főurak – akik között a nádor betegsége miatt nem volt jelen – is szükségesnek látták arra hivatkozni, hogy miután az annak idején a frissen trónra lépett I. József 1705. május 14-ei pátensében a magyar országgyűlés rövid időn belüli összehívását ígérte, helytelen lenne tovább halogatni azt, hiszen ezzel azon ellenzékiek malmára hajtának a vizet, akik szószegéssel vádolják az uralkodót.

Az országgyűlés napirendjére vonatkozó javaslataik között – amelyek a nádor nevében Csáky Imre által fogalmazott, a királyhoz eljuttatott 1707. márciusi felterjesztésen alapultak¹⁵ – már csak taktikai okból, az elpártoltak visszacsalogatása céljából is, a jogosnak tekintett sérelmek orvoslása szerepelt. Mindenekelőtt az adószedés azonnali felfüggesztését sürgették mindaddig, amíg annak mértékéről a diéta nem határoz. Ugyanakkor nem tartották fenntarthatónak az ország további politikai megosztottságát, amelynek felszámolása érdekében – mintegy gesztust is téve a felkelőknek – Rákóczinak és híveinek az országgyűlésre való meghívását javasolták, ha nem is egyenkénti invitálással, de együttesen. A megjeleneni szándékozó kurucok számára a nádor útján kívánták felkínálni az amnesztiát.¹⁶

Rákóczit az országgyűlésre való meghívás dilemma elé állította. Annak ténye alkalmas volt ugyanis arra, hogy az uralkodó békülési szándékaként tűnjön fel, éppen ezért a fejedelem távolmaradását könnyen lehetett a feléje nyújtott jobb elutasításaként beállítani. Ő maga és udvari marsallja, Vay Ádám, valamint Károlyi Sándor úgy gondolta, hogy az ónodi trónfosztás nyomán előállt közjogi helyzetben feltétlenül ki kell kérni a szövetkezett rendek véleményét arról, hogy részt vegyenek-e az általuk magyar királynak immáron el nem ismert I. József nevében meghirdetett diétán. E lépés megtétele látszott indokoltnak a felkelés külkapcsolatai miatt is, mert a kurucokkal szimpatizáló hatalmak számára is csak a konföderált rendek pozitív döntése nyomán lehetett volna indokolni esetleges megjelenésüket Pozsonyban.¹⁷ Közben a nádor elküldte Rákóczinak a felkelők ellenőrzése alatt álló vármegyéknek szóló meghívókat, azzal a kéréssel, hogy osztassa szét a címzettek között. Az Esterházy Pál által írt kísérőlevélnek azon

---

¹³ Uo. 67–68. és Papp Klára: A Csákyak és a Rákóczi szabadságharc. In: Povstanie Františka II. Rákócziho 1703–1711 (v novšom priblížení) / Rákóczi-szabadságharc 1703–1711 (újabb megközelítésben). Ed. Peter Kónya. Prešov, 2005. 48. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis)

¹⁴ Személyére I. Lakatos Adél: Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost. In: Esztergomi érsek 1001–2003. Szerk. Beke Margit. Budapest, 2003. 326–331.

¹⁵ Málnási 1933. 69.

¹⁶ Zsilinszky Mihály: Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. Budapest, 1888. (A továbbiakban: Zsilinszky 1888.) 25–28. (Értekezések a történeti tudományok köréből XIII/11)

¹⁷ Uo. 33.

kitételét, amely az uralkodó jobbágyainak nevezte a nemességet, főleg Bercsényi, de Rákóczi is sérelmesnek ítélve azonban úgy döntött, hogy nem vesz részt a diétán, de ha a felkelt rendek közül bárki el akarna oda menni, akkor – bár a szövetséghez való hűséggel ez nemigen egyeztethető össze – kiállítják számára az oltalomlevelet. Ugyanakkor az ellenőrzésük alatt álló vármegyéket figyelmeztették a bécsi udvar csalárd voltára, azt hangoztatván, hogy a kormányzat csak a törvényszegéseit kívánja szentesíttetni az országgyűlés résztvevőivel.¹⁸

A nádor, nem egykönnyen tudván beletörődni a kudarcba, a diéta megnyitása előtt még azt javasolta, hogy menesszenek küldöttséget I. Józsefhez,¹⁹ arra kérve őt, küldjön néhány embert a kurucokhoz, akik személyesen hívnák Rákócziakat Pozsonyba, már csak azért is, hogy utóbb ne vádaskodhassanak azzal, hogy nélkülük döntöttek róluk. Az uralkodó először hozzá is járult ehhez, amikor azonban értesült Rákóczi és Bercsényi Esterháznak írt válasza hangneméről és tartalmáról (az ugyanis politikai vonatkozású szemrehányásokat tartalmazott) – azt saját személyére és kormányzatára nézve is sértőnek ítélvén – utóbb mégsem engedélyezte. Hiszen abból az is nyilvánvalóvá vált az udvar számára, hogy az Ónod óta az ország állapotát interregnumnak tekintő felkelőkkel, akik II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem személyében új király behívásán fáradoznak,²⁰ aligha lehetséges a békés úton való megegyezés. Ezzel az országgyűlés idejére meg is szakadt a felkelőkkel való mindennemű hivatalos érintkezés.²¹

Az országgyűlés napirendje

Az 1708. évi országgyűlésen a primással és a kalocsai érsekkel együtt hét megyés- és tizenhét címzetes püspök, továbbá összesen huszonhat kanonok, apát ill. prépost jelent meg. A főurak közül a herceg-nádon kívül tíz Eszterházy gróf, öt Erdődy gróf, négy-négy Csáky, Pálffy, Kollonich és Zichy gróf, három-három Batthyány, Draskovich, Keglevich, Kéry és Nádasdy gróf, két-két Czobor, Koháry, Forgách és Széchényi gróf vett részt. A megyék és a városok nagy része is képviseltette magát, jobbra olyan követekkel, akik a felkelők elől menekültek el. Ezért közülük sokan nem rendelkeztek megbízólevéllel.²² A már-

¹⁸ Uo. 38–39.

¹⁹ Ennek Csáky Imre gróf váradi püspök, Nádasdy Tamás gróf, Somogy vármegye főispánja, Fiáth János Fejér megyei követ és Rössler András királyi jogügyigazgató, Pozsony város küldötte voltak a tagjai. *Málnási* 1933. 68.

²⁰ *K. Th. von Heigel*: Die Beziehungen des Kurfürsten Max Emanuel von Bayern zu Franz Rákóczy, 1703-1713. In: *Sitzungsberichte der Philosophisch-philologischen und historischen Klasse der königlichen Bayerischen Akademie der Wissenschaften zu München* (1885). 117–146.

²¹ *Zsilinszky* 1888. 55–57.

²² *Málnási* 1933. 68. A felsorolás távolról sem tartalmazza valamennyi felsőtáblai résztvevőt, mert a különböző források erre nézve nem adnak egybevágtó felvilágosítást – vö. *Szijártó M. István*:

cius 17-ei ülésen az alsótáblán tizenhat vármegye és ugyanannyi szabad királyi város, továbbá huszonöt távollévő személy követe volt jelen.²³

Az alsótábla ülésein a kurucokhoz pártolt Klobusiczky Ferenc királyi személynök helyett az alnádori tisztet viselő Skarbala András báró²⁴ elnökölt. I. Józsefnek szándékában állt ugyan személyesen megnyitni a Rákóczi által „nagy hírrel és méltósággal tündöklő gyülekezetecské”-nek²⁵ gúnyolt országgyűlést, ám azt az ellenséges XII. Károly svéd király seregének fenyegető előretörése miatt végül mégsem tehetette meg,²⁶ s e tervéről, a felkelők követeinek távolmaradása miatt, a magyar hívei közül is többen lebeszéltek. Maga helyett végül az 1687-ben magyarországi honosságot nyert Hans Adam von Liechtenstein herceget²⁷ és Otto Ehrenreich von (Abensperg-) Traun gróf alsó-ausztriai tartományi marsallt²⁸ delegálta királyi biztosi minőségben, akiket arra utasított, hogy tanúsítsanak tapintatot a rendek iránt. Ők az 1708. február 29-ére összehívták és már-

---

A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Budapest, 2005. (A továbbiakban: Szijártó 2005.) 576. –, annak ellenére, hogy a megjelentek névsorát sokan lemásolták azért, hogy királyhűségüket később is bizonyítani tudják. Minthogy azonban a résztvevők gyülekezése igen elhúzódott, ezért ezek a listák sem hiánytalanok. Az Esterházy Pál nádor iratai közt fennmaradt jegyzéket I. Magyar Országos Levéltár (A továbbiakban: MOL) P 125, Nr. 8539.

²³ Szijártó 2005. 144. (Jegyzet.)

²⁴ Rekonstruált életrajzára I. Iványi 1991. 333–335.

²⁵ Ti. 1708. március 30-án Kassán kelt, Bercsényihez írt levelében. *Thaly Kálmán* (kiad.): Archivum Rákócziánium, I. oszt., II. köt. Budapest, 1873. 220.

²⁶ Annál is inkább, mert már 1704-ben, Ráday Pál követi útja eredményeként bizonyos kapcsolat létrejött Rákóczi és a svéd uralkodó között, aki eleinte ajánlkozott is közvetítőnek a felkelők és a bécsi udvar között. XII. Károlynak Szászországba való benyomulása következtében pedig azt a reményt ébreszthette a kuruc vezetésben, hogy Szilézián keresztül esetleg egyesítheti seregét a svédékével, melynek eredményeképpen kedvező békére kényszerítheti Bécsset. *Bertha Kelemen: Magyarok és svédok*. Budapest, 1946. 59–61. (Hazánk és a nagyvilág IV.) Rákóczinak – a francia diplomáciával karöltve – a Szászországot elfoglaló és az 1706-ban kötött altranstádi megállapodásban annak választófejedelemét, II. Ágostot (aki egyidejűleg lengyel király is volt), porig alázó és Lengyelország trónjáról lemondató XII. Károlyt azonban minden igyekezete ellenére sem sikerült rávennie arra, hogy forduljon a császár ellen. *Wagner Aurél: A diplomáciai viszony XII. Károly és II. Rákóczi Ferenc közt a poltavai csatáig*. Budapest, 1928. 57. L. még *Benda Kálmán: Le projet d’alliance hungaro-suédo-russienne*. In: Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae (1960).

²⁷ L. az 1687:27. törvénycikkelyt. Magyar törvénytár, 1657-1740. évi törvénycikkek. Budapest, 1900 (Corpus Juris Hungarici / Magyar Törvénytár 1000-1895) 352. (A továbbiakban: Törvénytár 1657–1740.) Személyére l. még *Sabine Schulze: Johann Adam Andreas von Liechtenstein (1657-1712). Glanz der Tugend. Fürstliche Hofhaltung im Hochbarock*. In: Die Bronzen der Fürstlichen Sammlung Liechtenstein. Ausstellungskatalog. Hgg. Herbert Beck – Peter C Bol. Frankfurt/M., 1986.

²⁸ Személyükre l. *Stefan Siennel: Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*. Frankfurt/M., 2001. 210-211. (Beiträge zur Neueren Geschichte Österreichs 17.)

cius 2-ára a pozsonyi Zöld Házban²⁹ összegyűlt diétára – ahol aznap a nádor üdvözlő beszéde hangzott el, melyet kellő számú pad híján állva hallgattak a résztvevők – csak április 4-én érkeztek meg, s pompás fogadtatásuk és a *Veni Sancte* után ünnepélyesen megnyitották a diétát, majd pedig – kurucoktól tartva – hazamentek.³⁰ Az első ülésre március 3-án került sor, s ettől kezdve június 25-ig lényegében folyamatosnak mondható a diétai munka. Ezután azonban legközelebb csak november 23-án került sor egyetlen ülésre, majd pedig már 1709-ben, március 17-én ill. május 17-én volt egy-egy ülés, hogy azután június 6. és augusztus 13. között újra intenzívebbre fogják a munkát, amely ezt követően azonban megint csak megszakadt. Ezért a király 1710. július 1-jére újra össze kívánta hívatni a nádorral a rendeket, de az utóbbi az országban dühöngő pestis miatt halasztást kért, amit I. József jóvá is hagyott. Ezután még több ízben kényszerült az uralkodó egy-egy 1711. tavaszi időpontra kitűzni a folytatást, mígnem az alig csillapodó járvány miatt végül a június 24. mellett döntött.³¹ Csakhogy ő maga már április 17-én meghalt.

Minthogy a magyar klérus a Rákóczi-szabadságharc elsődleges okának a protestánsok szabad vallásgyakorlatát biztosító törvényeket tekintette, ezért már előzetesen azt kérte az uralkodótól, hogy az erre vonatkozó dekrétumokat érvénytelenítsék, és ne fogadjanak el semmi olyat, ami sérelmes a római katolikus egyházra. I. József, úgy tűnik, hajlandónak is mutatkozott bizonyos gesztusokat tenni nekik. Legalábbis erre utal közvetlenül az országgyűlés előtt, 1708. február 22-én kiadott pátense, amelyben kinyilvánította, hogy nem tesz további engedményeket a protestánsoknak, azt mondván, hogy már eddig is több kedvezményben részesítette őket, mint amennyivel az augsburgi vallásbéke (1555) értelmében tartozott volna, hiszen eszerint a nyilvános szabad vallásgyakorlati jog a katolikusokon kívül csak az evangélikusokat illette meg.³² Erre hivatkozva döntött úgy, hogy a reformátusokra vonatkozóan nem tekinti érvényesnek azt. Csakhogy az országgyűlés kezdete idején a svéd király – aki a német birodalmi *Corpus Evangelicorum* hajdani fejednek, a szász választófejedelemnek 1697-ben

---

²⁹ A pozsonyi Zöldház utca és a Fötér sarkán álló épület – máskor Pozsony vármegye gyűléseinek színhelye – országgyűlések idején a felső tábla üléseinek otthont adó épület volt. Nevét az 1647-ben leégett 'Grünstübelhaus'-ról kapta, melyben a város a saját borát mérte. *Štefan Holčík*: Pozsonyi koronázási ünnepek 1563-1830. Ford. Nagy Judit. Budapest – Bratislava, 1986. 30. Bár a diéta felső és alsó táblája külön helyszínen ülésezett, a nádor – aki amellet, hogy az ülések alkalmával főrendi táblán elnökölt, az országgyűlés egészének elnöke is volt – köszöntőjét együtt hallgatták.

³⁰ *Málnási* 1933. 68–69.

³¹ *Szijártó* 2005. 144.

³² Annak 17. §-a ugyanis minden más vallásút kizárt e jogból. *Arbeitsbuch Geschichte. Neuzeit 1 (16. bis 18. Jahrhundert)*. Hgg. Eberhard Büsser – Michael Neher. München, 1977. 200. (Uni-Taschenbücher 625.)

történt katolizálása óta a lutheranizmus *summus episcopus*ának számított³³ - követelése miatt mégis arra kényszerült, hogy – a magyar klérussal dacolva – megváltoztassa korábbi szándékát. Annál is inkább, mert az 1707 áprilisában Rózsahegyen tartott evangélikus zsinat³⁴ döntése nyomán két követük, Krmann Dániel zsolnai lelkipásztor, a Dunán inneni megyék evangélikus szuperintendense, valamint Pohorszky Sámuel Trencsén vármegyei nemes útra kelt, hogy a svéd és a porosz király segítségét kérje³⁵ egyebek mellett a protestánsok vallásszabadságának az 1606. évi bécsi béke értelmében történő helyreállításához, valamint templomaiknak és iskoláiknak tartozékaikkal együtt való visszaadásához. Bár a két küldött csak 1708 augusztusában érkezett meg XII. Károly táborába, ahol előterjesztették azt az igényt is, hogy kívánságaikat a svéd király vétesse bele a Német-római Birodalommal kötendő béke szövegébe.³⁶ A még zajló háború miatti bizonytalan helyzetben XII. Károly erre ugyan nem vállalt kötelezettséget, de arra igen, hogy amennyiben az evangélikusoknak bántódása esnék Magyarországon, úgy ő hajlandó lesz befogadni őket országába, saját alattvalóiéhoz hasonló státust biztosítva nekik.³⁷

Az országgyűlés 1708. április 12-én látott hozzá a már előzőleg, még a királyi előterjesztések átvétele előtt összegyűjtött sérelmek³⁸ tárgyalásához, melyeket I. Józsefnek az 1687. évi magyar királyi koronázási hitlevelével³⁹ vetettek össze. Az ily módon megszerkesztett irathoz az előző évi, a nádor nevével jegyzett felterjesztést vették alapul.⁴⁰

A *gravamenek* sorában a kormányzat szemére vetették, hogy figyelmen kívül hagyja az ország több sarkalatos törvényét. Köztük azt, hogy még hűtlenséggel vádolt nemes ember is csak törvényes elmarasztalás alapján tartóztatható le. Így aztán gyakran foganatosítják velük szemben pusztá vádra hivatkozva akár a legsúlyosabb büntetéseket is. Ezért azt igényelték a rendek, hogy szűnjék meg az idegenekből álló bíróságok tevékenysége, ítéleteiket helyezték hatályon kívül, az általuk elítélteknek pedig szolgáltatassanak elégtételt. A katonaság által önkényesen szedett adók eltörlése szintén felkerült a kívánságok jegyzékére, hangsúlyozva, hogy a jövőben csak országgyűlési jóváhagyás alapján lehessen állami adót kivetni. Hasonlóképpen diétai jogkörbe szándékozták utalni a só árának

³³ *Ballagi Aladár*: XII. Károly és a svédok átvonulása Magyarországon 1709–1715. Budapest, 1922. 119.

³⁴ *Zsilinszky Mihály*: Egy forradalmi zsinat története (1707–1715). Budapest, 1899.

³⁵ *Krmann Dániel*: Küldetéseim története. Itinerarium (1708–1709). Ford. Szabó Zsuzsanna. Budapest, 1984. 7.

³⁶ Uo. 45.

³⁷ Uo. 53–54.

³⁸ *Szijártó* 2005. 67.

³⁹ Ennek tartalmát röviden ismerteti *Eckhardt Ferenc*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest, 1946. 232–233.

⁴⁰ *Málnási* 1933. 69.

megállapítását is. Törvénytelennek minősítették a volt hódoltsági területen a világi birtokok visszaadása fejében szedett fegyverváltsági díjat, amely oly sok nemesi családot szegényített el. Ezért követelték az Újszerzeményi Bizottság (*Neoacquistica Commissio*) megszüntetését, s azt, hogy az általa kezelt javakat ellentételezés nélkül szolgáltatassák ki azoknak, akiket törvényesen megilletnek. A rendek a kívánságai között szerepelt, hogy legalább három évente tartsanak országgyűlést,⁴¹ továbbá az, hogy ismét lépjen érvénybe a katolikus papság végrendelkezési joga.⁴² Újra – a 16. század óta immáron sokadszor – hangot adtak azon óhajuknak, mely szerint a Magyarországot érintő ügyekben kizárólag magyar hivatalok járjanak el, s hogy a Magyar Kancelláriát szabadítsák meg a külföldi hatóságoktól való függéstől és tagjai között ne legyenek idegenek. E követelésnek annyi eredménye feltétlenül lett, hogy az 1715:17. törvénycikkely deklarálta e dikasztériumnak a többitől való függetlenségét.⁴³ A következő, a 18. törvénycikkely pedig, szintén a rendek óhaja alapján, a Magyar Kamarának a bécsi székhelyű Udvari Kamarával való egyenrangúságát mondta ki.⁴⁴ Erdődy Sándor gróf Vas megyei főispán naplója szerint felmerült olyan igény is, hogy az uralkodó a jövőben is világi személyt nevezzen ki királyi kancellárnak – amint azt legutóbb, 1706-ban Illésházy Miklós gróf esetében is tette –, ne pedig egyházit. E javaslat ellen a klérus hevesen tiltakozott. Ezért aztán június 5-én úgy döntöttek, hogy egyháziak és világiak egyaránt viselhessék e tisztséget.⁴⁵ Egyébként pedig – a hazának a kurucokkal való megbékélése érdekében máris jelentős szolgáltatásokat tett Keresztély Ágost új primás kivételével – a különböző egyházi és világi méltóságokat, valamint a magas katonai tisztségeket külföldiek helyett magyarokkal töltsék be. Május 26-án azon vitázott a felsőtábla, hogy Erdélynek a magyar koronához való tartozásáról hozzanak-e határozatot, vagy általánosabban fogalmazzanak a kérdésben, úgy, hogy a hajdan a magyar koronához tartozó valamennyi területet csatolja a király ismét az országhoz.⁴⁶ Törvénykezési időszakokban működjenek ismét a hazai bíróságok, a királyi jogügyigazgató pedig a hazai törvények szellemében járjon el, s szűnjön meg a magszakadásokkal kapcsolatos számos visszaélés. Biztosítsák a protestánsok nyilvános vallásgyakorlatát. Az erre vonatkozó 1681:25. törvénycikkely 1. §-ában szereplő, „a földesurak jogának sértetlenségével”-záradékot értelmezzék úgy, hogy a katolikus birtokos

⁴¹ Ezt ismételten törvénybe foglalták, l. az 1715:14. törvénycikkelyt. Törvénytár 1657–1740. 446.

⁴² Ez a prelátságokat illetően törvényerőre emelkedett; l. az 1715:16. törvénycikkelyt. Uo. 446–448.

⁴³ Uo. 448.

⁴⁴ Uo. 450.

⁴⁵ Erdődy Sándor Vas megyei főispán naplója a pozsonyi országgyűlésről. In: Rákóczi tükrök. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. Szerk. Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1973. (A továbbiakban: Rákóczi tükrök.) 2. köt. 391–393.

⁴⁶ Az 1715:92. törvénycikkely Erdélyt ugyan nem, de Pozsega, Verőce, Szerém, Csongrád, Csánád, Arad, Békés, Zaránd, Torontál, Szörény, Máramaros, Kraszna, Kővár és Közép-Szolnok vármegyéket illetően elrendelte visszacsatolásukat. Törvénytár 1657–1740. 512.

döntésétől függjön, meg kíván-e tűrni protestáns lelkészt a jószágán; a protestáns földesúr viszont ne űzhessen el katolikus jobbágyot vagy papot a földjéről.

1708. június 11-én a horvátországi követek azzal az igénnyel álltak elő, hogy kiváltságaikat (*privilegia*), rendeleteiket (*statuta*), valamint a birtok- (*usus*) és szokásjogukat (*consuetudo*) erősítse meg az országgyűlés. Mivel azonban ezek között több olyan is akadt, amely ellentétben állt a hatályos magyar törvényekkel, ezért ezt a kérést csak részben teljesítette a diéta: a dekrétumokkal nem ellenkezőket elfogadta, a többit viszont elvetette.⁴⁷ A dolog azonban valószínűleg nem maradt annyiban, mert az uralkodó – már III. Károly – által utóbb aláírt 1715:120. törvénycikkely a horvát tartománygyűlés, a *sabor* által alkotott jogszabályok érvényességét nem a magyar országgyűlés, hanem a király megerősítéstől tette függővé.⁴⁸ A diéta állást foglalt azokban a szintén horvátországi vonatkozású kérdésekben is, hogy a jövőben ne báni hatáskörbe tartozzék a báni ítélmester kinevezésének joga, hanem a horvátországi rendek gyűlése határozhasson személyéről, továbbá azt javasolta, hogy az al-báni tisztet mindenkor Zágráb és Körös vármegyék főispánja viselje.⁴⁹ Ez utóbbit illetően a hivatalt éppen betöltő személyre nézve az 1715:123. törvénycikkely helybenhagyta ugyan az országgyűlési felterjesztést, de hangsúlyozta, hogy a kinevezés joga a királyt illeti, aki nem is kíván lemondani erről.⁵⁰ Szintén 1708 júniusában született az a rendi javaslat, amelynek értelmében ismételtelen megfogalmazták, hogy a magyarországi honosságot nyert idegenek ezer aranyat fizessenek a nádornak az indigenátusért, mellyel kapcsolatban azt kérték az uralkodótól, hogy az ilyen címen befolyó összeget fordítsa az ország javára.⁵¹ Ez az 1687. évi országgyűlés hasonló tartalmú határozata után azért lehetett indokolt, mert úgy látszik, hogy a honosítottak közül sokan nem tettek eleget az ehhez kapcsolódó anyagi kötelezettségnek. Legalábbis erre lehet következtetni az 1715:23. törvénycikkely 1. §-ából, amely úgy rendelkezik, hogy „Addig [...], míg a [...] törvénynek eleget nem tesznek, se a honosság előjogát ne élvezzék, se fekvőjóságok birtokosai ne lehessenek.”⁵²

Vita kerekedett abból, hogy Siegbert Heister tábornagy, a magyarországi császári haderő főparancsnoka olyan tartalmú pátenst bocsátott ki, amelynek értelmében az uralkodó hadseregének ellenőrzése alatt álló területen tartózkodó kurucok feleségének és tizenöt évesnél idősebb gyerekének két héten belül el kellett távoznia onnan. Az országgyűlés tiltakozott ez ellen, arra hivatkozva, hogy a kurucok fennhatósága alatt álló országrészen ugyancsak számos királyhű sze-

---

⁴⁷ Uo. 395.

⁴⁸ Uo. 530.

⁴⁹ Rákóczi tükör. 395.

⁵⁰ Törvénytár 1657–1740. 532.

⁵¹ Rákóczi tükör. 398. Ilyen tartalmú törvény már megszületett az 1687/88. évi országgyűlésen, ti. az 1687:27. tc. (vö. Törvénytár 1657–1740. 352.)

⁵² Törvénytár 1657–1740. 453. (Ford. Tóth Lőrincz.)

mély rokona tartózkodik, akiket a szóban forgó rendelet végrehajtása következtében szintén elűznének onnan, ami azért nem kívánatos, mert ottani jószáguk jövedelméből tudják segíteni a másik oldalon élő családtagjukat.⁵³ Kifejezetten érdekes az a mód, ahogy a diéta résztvevői az elpártoltakhoz viszonyultak: állást foglaltak a velük kapcsolatban használatos pejoratív tartalmú jelzőkkel szemben, s elvetették a Rákóczi zászlaja alá állottak proskribálására vonatkozó javaslatot, bízva abban, hogy így nagyobb az esélye annak, hogy visszatérnek az uralkodó hűségére. Erre három hónap türelmi időt helyeztek kilátásba, amelyen belül felkínálták számukra az általános amnesztiát. Mindezt persze a konföderáció és a trófosztás közjogi érvényének tagadása mellett tették.⁵⁴

Vallásügyi vonatkozásban a kormányzati szándék az volt, hogy az ilyen jellegű sérelmeket magánügyként tárgyalják. A megyei követek azonban határozott utasítással rendelkeztek erre nézve: a katolikus többségükből delegáltak azt kívánták, hogy a protestánsok veszítsék el vallásszabadságukat, a protestáns többségük küldötteinek viszont az ezt kinyilvánító törvények megőrzése érdekében kellett munkálkodniuk.

A kisszámú protestáns követ összefogásának eredményeként alakult meg az ún. evangélikus konvent a két testvéregyház képviselőiből, mely a diétai ülésekkel párhuzamosan tanácskozott a vallási kérdésekről. 1708. március 13-án tartotta első ülését. (Hasonló testület ettől kezdve a későbbi országgyűléseken is szerveződik majd.⁵⁵) Igényeik a következők voltak: hogy kapják vissza elvett templomaikat, iskoláikat, ispotályaikat, temetőiket, harangjaikat és parokiális birtokaikat; hogy szabadon választhassanak egyházi elöljárókat, lelkészeket, tanítókat, méghozzá tetszőleges számban; hogy híveiknek peres ügyeik esetén ne kelljen katolikus pap elé járulniuk; hogy ne köteleztessenek katolikus szertartásokon való részvételre; hogy a hivatalviselésből és a céhtagságból ne rekesszék ki őket; hogy a saját elhatározásukból valamely protestáns hitre térőket e szándékukban ne akadályozzák és ne is büntessék ezért; hogy a protestáns apák fiait apjuk valóságában, a lányokat pedig anyjukéban nevelhessék; hogy a protestáns foglyokat és bebörtönzött bűnözőket lelkészeik zavartalanul látogathassák; hogy a protestáns alapítványokat mások javára ne fordítsák; hogy csak saját vallási ünnepeiket kelljen megülniük; végül pedig, hogy a protestáns egyházaknak adományozott szőlők után ne kelljen dézsmát fizetni.

Az evangélikus konvent kívánságai teljesíthetőségének kivizsgálása céljából létrehozta egy országos sérelmi bizottságot, amely 1708. április 12-étől május 14-éig dolgozott. Ezen idő alatt szüneteltek a táblai ülések. Közben a konvent úgy döntött, hogy igényeiről magánúton tájékoztatja az uralkodó környezetében lévő tanácsosokat, különös tekintettel a királyi biztosokra, akiknek igyekezett

---

⁵³ Rákóczi tükör. 396.

⁵⁴ Uo. 398.

⁵⁵ *Zsilinszky* 1888. 60–64.

megnyerni a jóindulatát. Ennek érdekében két saját követet küldött Liechtenstein herceghez és Traun grófhhoz.⁵⁶ Ettől függetlenül a protestáns rendek úgy határoztak, hogy sérelmi jegyzéküket átadják az országgyűlés legbefolyásosabb résztvevőinek, Horváth-Simonchich János személynöknek, a prímásnak, a nádornak és a két királyi biztoson kívül még az uralkodóra nagy befolyással lévő Johann Wenzel Wratislaw gróf cseh kancellárnak.⁵⁷ Közülük egyedül a személynök javasolta ezen ügyek tárgyalását későbbre halasztani, arra hivatkozva, hogy a közügyeknek kellene elsőbbséget biztosítani. Ezért a protestáns rendek – annak hangsúlyozásával, hogy igényeiket messzemenően közügynek tekintik – úgy döntöttek, hogy sérelmeik mellé még egy emlékiratot is csatolnak, közvetlenül az uralkodónak való benyújtás céljából, amelyben nehezményezték a klérusnak ügyükhöz való mindenkori viszonyulását.⁵⁸

A vallásügy diétai vitája 1708. május 15-én kezdődött. Meskó Ádám nádori ítélmester⁵⁹ felolvasta a királyi diploma idevágó 6. pontját, amely a Bocskai István és Rudolf király (tulajdonképpen Mátyás főherceg) által 1606-ban kötött bécsi békének az 1608. évi koronázás előtt becikkelyezett szövegét tartalmazta, s amely a protestánsok felekezeti jogait országos érvényűnek fogadta el azzal, hogy nem tartalmazott területi korlátozó kitétel.⁶⁰ Az országgyűlés sérelmi bizottsága viszont ezt az 1681:26., illetve az ezt érvényben hagyó 1687: 21. törvénycikkelyre hivatkozva szűkíteni igyekezett a vallásgyakorlat szabadságának területi korlátokat szabva, továbbá a bevett helyett hangsúlyozottan a megtűrt kategóriába kívánták utalni a protestáns felekezeteket. Ráadásul kimaradt az utóbbiakat ért sérelmek felsorolása, aminek a következtében megrövidült az országos sérelmek listája is. Emiatt aztán Iványos Miklós Győr vármegyei, Hajnal/Hammel (?) Márton Komárom vármegyei, Rössler András Pozsony és Dobner Ferdinánd Sopron városi követ⁶¹ a protestánsok nevében tiltakozott, amit viszont Luby Imre esztergomi és Ravasz István pécsi kanonok némely világi katolikus követtel együtt megóvott. Az utóbbiak – feltehetőleg az 1687:21. törvénycikkely, illetve az annak értelmezése céljából az 1691-ben Kollonich Lipót bíboros fogalmazásában I. Lipót nevében kiadott és 1701-ben megújított *Explanatio Leopoldina* alapján⁶² – szerzett jog helyett csupán az uralkodói kegy

---

⁵⁶ Uo. 66.

⁵⁷ Személyére l. *Elfriede Mezgolich*: Graf Johann Wenzel Wratislaw von Mitrowitz. Sein Wirken während des Spanischen Erbfolgekrieges. Phil. Diss. Universität Wien, 1967. (kézirat).

⁵⁸ *Zsilinszky* 1888. 71–74.

⁵⁹ Személyére l. *Iványi* 1991. 362–365.

⁶⁰ 1608–1657. évi törvénycikkek. Budapest, 1900. (Corpus Juris Hungarici / Magyar Törvénytár), 8. (1. Art., 1.§.)

⁶¹ *Zsilinszky* 1888. 48.

⁶² *Fata Márta*: Ungarn, das Reich der Stephanskronen, im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Multiethnizität, Land und Konfession 1500 bis 1700. Münster, 2000. 279–280. (Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung 60). Az

függvényének voltak hajlandók tekinteni mindazt, amin a protestánsok igényei alapultak. Ezen felbuzdulva, a klérus is fogalmazott egy, az uralkodónak címzett sérelmi iratot, amelyben egyrészt arra emlékeztették őt, hogy Szent István király annak idején a Szentszékeknek ajánlotta fel az országot, amiért az apostoli királyi címet kapta.⁶³ Másrészt hivatkoztak a 16. századi magyar királyok által szentesített, az eretnokséget elítélő, illetve annak felszámolását célul kitűző törvényekre.⁶⁴ Ez az irat azonban – bármilyen lelkesen fogadta is a főrendi tábla – végül talán azért nem került be a *gravamenek* közé, mert a világi katolikus követek nem akarták a végletekig élezni a két tábor ellentétét. Erre adott feleletüket a protestánsok mégis immáron közvetlenül az uralkodóhoz nyújtották be. Részint azért, mert tőle több méltányosságot reméltek, mint a többségében katolikus rendektől, részint pedig azért, mert a fenyegető pestisjárvány miatt már feloszlóban volt a diéta. Várakozásukban azonban csalódniuk kellett, mert az 1708–09. évi országgyűlés dolgavégezetlenül fejeződött be, amennyiben nem jutott el a törvényalkotásig, a protestánsok pedig felvetéseikre nem kaptak választ a királytól.⁶⁵

Ettől függetlenül, I. József ígéretet tett az alkotmányos kormányzásra. Közlebről arra, hogy a rendek hozzájárulása nélkül nem szed adót, hogy legalább három évente összehívja az országgyűlést, hogy a Magyarországot érintő ügyekben magyar tanácsosok véleményét fogja kikérni, hogy a Magyar Királyság polgári és katonai közigazgatását magyarokra bízva, s hogy ugyanezt teszi a vallásügyi viták elsimítása érdekében is, továbbá, hogy gondoskodni fog a sérelmek orvoslásáról. Ezeken a koronázási hitlevelekben ismétlődően visszatérő, következképpen kevésbé komolyan vehető általános kormányzati elveken túl szerepel azért egy-két, a fennálló konfliktushelyzet megoldására utaló ígéret is. Kilátásba helyezte például, hogy a konfiskált javakat visszajuttatja eredeti birtokosainak, hogy tiszteletben tartja a protestánsok jogait, helyreállítja az országos méltóságok (a nádor, az országbíró, a bán stb.) korábbi jelentőségét, hogy a Magyar Királyság jövedelmeinek kezelését kizárólag a Magyar Kamarára bízva, hogy a nemesek büntetőjogi elítélésére a jövőben csak a magyar jogszabályoknak megfelelően kerülhet sor, hogy gondoskodik az országban állomásozó had-

---

Explanatiók szövege In: *Mandata regia intimata per excelsum Consilium Locumtenentiale Regium. Vacii, 1775.* 1–6.

⁶³ Ez tévedés, hiszen Szent István király ún. Nagy legendája és Hartvik püspöktől származó legendája szerint egyaránt Szűz Máriának ajánlotta fel országát. L. Árpád-kori legendák és Intelmek. Szentek a magyar középkorból, I. köt. Szerk. Érszegi Géza. Budapest, 1999. 22., ill. 34. (Millenniumi magyar történelem/Források) Az „apostoli” jelzöt pedig azért kapta, mert, az apostolokhoz hasonlóan, előzmények nélkül, a római Szentszékekkel együttműködve alakította ki a magyarországi egyházszervezetet.

⁶⁴ Pl. az 1523:54. és az 1524:4 tc., amelyek hűtlennek nevezik az eretnekeket, ill. az 1548:5., az 1554:7. és az 1563:32. tc., amelyek az eretnokség felszámolását célozzák.

⁶⁵ *Zsilinszky* 1888. 83–90.

sereg visszaéléseinek megtorlásáról és hogy a négy magyarországi rend képviselőiből felállít egy tanácsadó testületet.⁶⁶

---

⁶⁶ Österreichische Nationalbibliothek /Bécs/ Hs. 8406 (*Gottfried Spannagel: Della vita e del regno di Josefo il Vittorioso Re ed Imperadore de' Romani, Re di Ungheria e di Bohemia & Arciduca di Austria, Libro X: 1708* [Közel kortárs történetíró munkájának kézírata]) 186–187.